

KRIZANIČEV SPIS »O SVETOM KRŠTENJU«

Ovo će predavanje biti sasvim kratka informacija o jednom Križaničevu spisu, koji u mnogo čemu može biti od koristi za proučavanje Križaničeve misli i djela. Naime, spis ima više karakteristika teološkog traktata, ali ga je rodila ne samo Križaničeva osobna situacija nego još više, dapače mnogo više, Križaničeva preokupacija koja je bila mnogo šira nego njegova osobna sudbina.

Nekoliko podataka: spis je podijeljen u 17 poglavlja ili odsjeka, odnosno »predila«, kako stoji u samom spisu, odnosno u 232 točke, a tiskan je u Moskvi 1892. god.

Spis odaje činjenicu da je i sam Križanić u Tobolsku bio suočen s ponudom prekrštenja, ali pravi povod spisa je mnogo širi, tj. činjenica prekrštavanja »latinaca« na području moskovske i kijevske crkve, što je sa sobom nosilo i rušenje mnogo čega (npr. crkvi) što je bilo »latinsko« (u Litvi i Ukrajini). Podsjetimo se ukratko na jedno šire razdoblje da bismo bolje uočili važnost problematike koncentrirane u pitanju o valjanosti latinskog (rimskog) krštenja: u doba unionističkih pokušaja i poteza između Istoka i Zapada u 15. i 16. st. u moskovskim zemljama prisutan je jak antilatinski afekt, koji, npr., ne dopušta da moskovski metropolit, koji je i sam potpisao izjavu o ujedinjenju s Rimom na Firentinskom saboru 1439. god., proglasi uniju u Moskvi (1441. god.). Povijest, dapače, govori o pravoj shizmi između Moskve i Carigrada, koji je — na službenoj hijerarhijskoj razini — bio za uniju s Rimom; moskovskom kršćanskom narodu bio je i Carigrad zaražen »latinštinom«, pa onaj antilatinski efekt obuhvaća i »službeni« crkveni Carigrad... Ta je atmosfera pogodna za ideje o Moskvi kao »trećem Rimu« i o »svetoj Rusiji«, ali i za pojavu raznih knjiga (npr. Kirilove, Knjige o vjeri...) koje, među ostalim, opravdavaju i utvrđuju rečeni antilatinski afekt... No, za Križanića u spisu »O svetom krštenju« još je značajnije da je tzv. Stoglavi spis — spis od sto glava — bio prihvaćen kao mjerodavan i od moskovske sinode (1551), koju Križanić stalno naziva »sabor«. U spisu je latinsko krštenje odbačeno kao heretičko, a to znači i nevaljano... Međutim, odnosi među moskovskom crkvenom hijerarhijom i carigradskom vidno su poprimili druge tokove potkraj 16. st. i početkom 17. st.: 1589. god. carigradski patrijarh boravi u Moskvi i moskovskog metropolita podiže na rang patrijarha i priznaje kao valjanu krunidbu velikoga moskovskog vojvode za cara iz god. 1547; zauzvrat ruska se patrijaršija obavezuje da će sve crkvene »običaje« (obrede, molitve, knjige...) usaglasiti

ti s običajima carigradske patrijaršije. Doduše, to je usuglašavanje bilo odgođeno i pravi je zamah poprimilo tek nastupom patrijarha Nikona od 1652. god. Međutim, u to vrijeme, odnosno u tim desetljećima — a to je i razdoblje Križanićeva boravka u Rusiji, odnosno u Sibiru — ni carigradska hijerarhija nije tako unijatski raspoložena, pa — ako ništa drugo — i moskovska hijerarhija više nego tolerira praksu prekrštavanja »latinača«, koju je bio sankcionirao još spomenuti Stoglavi sabor. Dakle, sasvim je sigurno da za prekrštavanje nisu krivi samo oponenti Nikonove reforme — »starovjerci«.

Križanićev spis »O svetom krštenju« odmah u prvim poglavljima pokazuje da je pitanje prekrštavanja i njegov osobni slučaj, ali koji on vrlo ukratko rješava s »non possumus«, odnosno nemoguće je primiti drugo krštenje, jer tradicija crkve jasno svjedoči da je krst neponovljiv. Međutim, pitanje krštenja mnogo je značajnije i za onu široku situaciju, koja je očito bitan povod pisanja samoga spisa o krštenju.

Čitav je spis napisan kao dijalog između Miloša (a to je Križanić) i Bogdana. Teško je reći da li se taj Bogdan može sa sigurnošću identificirati s nekom određenom povijesnom osobom, ali, u svakom slučaju, u spisu o krštenju Bogdan je, ako i ne isključivo, literarna figura koja Milošu daje mogućnost i priliku da se obrati ondašnjoj *sveukupnoj ruskoj javnosti*. Bogdan je takva (literarna) figura da se ne može jednostavno poistovjetiti s nekim strujanjima unutar moskovske crkve — npr. sa starovjercima, nego kroz njega ipak progovara ondašnja ruska crkvena javnost koja ima mnogo, blago rečeno, problema u vezi i s »latinskim« krštenjem. No, očito je da je Križanić baš o krštenju progovorio zasebnim spisom jer uočava da se u tom problemu isprepliću mnogo dublje crkveno-teoretske, ali i crkveno-situacijske činjenice. Npr., nije bilo dovoljno da se u međuvremenu dogodio tzv. Veliki, odnosno Puni sabor 1666/67. god., koji je osudio i poništio spomenuti Stoglavi sabor, i nije bilo dovoljno da je taj isti sabor osudio »starovjerce«. Problemi nisu samo na relaciji »latinci« — »starovjerci«, nego na razini *faktična* Rusija, odnosno Istok i rimska crkva, odnosno — kao uzorak — njezino krštenje. Križanić se u svom spisu dvaput direktno obraća svojim »plakanjem« biskupima i moskovskom patrijarhu: u prvom »prijedlogu« izražava čak razumijevanje za praksu prekrštavanja u, kako on kaže, ono »žestoko vrijeme«, tj. vrijeme do Velikog sabora iz god. 1666/67, ali ih usrdno moli da oni, koji teoretski znaju a i svojim dokumentima potvrđuju da je »nepotrebno« prekrštavati latince, o tome »opomenu i počue« narod i suočava ih s njihovom odgovornošću kao pastira.

Međutim, Križanić se ne zadovoljava samo početnim citatima iz spisa svetih otaca i ranih crkvenih općih sabora, kao ni samim pozivanjem na Veliki (moskovski) sabor iz 1666/67. god., nego i teoretski obrazlaže i neponovljivost svakoga valjanog krštenja, ali i valjanost svakog krštenja koje je pravilno (zakonski, po zakonu) podijeljeno bilo od koga i bilo gdje — pa bilo to i u heretičkoj nekoj zajednici ili crkvi. Dakle, još prije prelaženje na pitanje o rimskom krštenju, Križanić dokazuje valjanost svakog krštenja koje je pravilno podijeljeno. U tom kontekstu ulaže upravo golem trud da obilno citira dokumente iz doba sv. otaca da bi pokazao kako su u ono doba neko krštenje smatrali nevaljanim ne zato što je od heretika podijeljeno, nego zato što nije bilo pravilno podijeljeno.

ljeno, tj. »krivnja« da neki obred nije krštenje ne leži u činjenici tko ga podjeljuje i gdje se dijeli, nego u činjenici da ono samo u sebi nije bilo krštenje jer nije bilo »zakonski« obavljeno. . . Možemo reći da je to shvaćanje zapadne teologije bilo opće dobro Katoličke crkve već od Augustina, ali Križanić uviđa da se u Rusiji u njegovo vrijeme tako još ne misli, nego da je stalno prisutno, makar i neizričito, pitanje: tko, odnosno gdje se neko krštenje podijelilo. No, Križanić želi pokazati da se tako mislilo i na Istoku sve do vremena Sedmog općeg sabora, odnosno do Focija. Doduše, tu mu se nameće potreba da se osvrne na neke krive interpretacije odluka prvih općih sabora već u vrijeme prije Focija.

Drugo veliko teoretsko pitanje, koje Križaniću nameće situacija, jest mišljenje da je biskup onaj koji prosuđuje i presuđuje da li je neko krštenje, podijeljeno izvan njegove biskupije, odnosno crkve, valjano ili nije. Tu se skriva dalekosežno pitanje — prisutno i u današnjem ekumenskom gibanju — o odnosu crkve i sakramenata, odnosno o tome, kako neki kažu, da li je crkva »gospodarica« sakramenata. Križanićev je odgovor jasan: biskupova vlast, kako on kaže, »vezivanja i razrješivanja« ne seže i nad svete tajne, odnosno sakramente, iako time nije riješen sav krug popratnih pitanja, u što Križanić ne ulazi.

U kontekstu tih pitanja Križanić se upušta u povijesne korijene tih teoretskih zabluda, koje su očito prisutne i u moskovskoj crkvi. On te korijene nalazi u, kako ih i on naziva, »novim grčkim bogoslovcima«, od kojih je prvi i presudan sam Focije. Za neke, doduše, dopušta da krivo misle i naučavaju iz neznanja, ali u njegovoj argumentaciji postaje važno i kakvi su kao ljudi ti »novi grčki bogoslovci«. Križanić ne žali truda da razotkrije negativni moralni profil, osobito Focija, da bi onda pokazao da su i vrlo osobni momenti igrali veliku ulogu u, kako kaže, klevetanju i pogrdivanju rimskog krštenja odnosno rimskog načina krštenja, tj. konkretno — da Rimljani krste polijevanjem a ne uranjanjem i da na krštenju imaju prezbiterko, a tek kasnije biskupsko pomazanje sv. uljem. Ali, u tom kontekstu, Križanić navodi službene dokumente i istočne, tj. carigradske, i moskovske i kijevske crkve koji dokazuju da je i krštenje polijevanjem pravo, tj. valjano krštenje. Kako je vidljivo, prema Križaniću praksa prekrštavanja ima i neke teoretske pretpostavke, ali i neke, vrlo značajne afektivne razloge. U sklopu toga, dobiva se dojam da Križanić smatra da su ruski pobornici prekrštavanja zapravo u neznanju. Naime, on njima nigdje ne pripisuje zlu volju, kako to čini za Focija i ostale »nove grčke teologe«. Dapače, imajući na umu razdoblje kada Križanić piše taj svoj spis, čini se opravdanim zaključivati da ima i još jednu drugu namjeru. To je razdoblje kada se na službenoj crkvenoj razini »reformiraju« crkveni običaji moskovske crkve po uzoru na Carigrad; Križanić je odlučno na strani te reforme, a izričito protiv, npr., solovečkih raskolnika, ali u njemu je prisutna i bojazan da »prilagodavanje« Carigradu ne bude prilagođavanje vjeri svetih otaca, nego vjeri »novih grčkih teologa« . . .

Spis »O svetom krštenju« zavređuje dalje proučavanje. Ovo je izlaganje bilo samo kratka informacija, koja sigurno popunjava misao i djelo Jurja Križanića. I ovaj je spis dio njegovih planova, viđenja i vizija, ali i vjere u korisnost njegovih napora, pa i stradanja: ta baš u ovom spisu u Tobolsku poručuje svome subesjedniku Bogdanu: »Ako netko bez nade i razuma boravi u očajanju, ne daj takvome ovu knjižicu ni čuti ni čitati.«

ALDO STARIC

KRIŽANIĆ'S SCHRIFT »ÜBER DIE HL. TAUFE«

Zusammenfassung

Die Rebaptisationspraxis (der Lateiner) in damaliger Orthodoxen (auch in Moskauer) Kirche — was auch seine persönliche Exilsituation in Sibirien beeinflusst hat — ist für Križanić Anlass darüber als von einem klaren Zeichen des »Missverständnisses« zwischen Rom und Moskau zu schreiben, wofür er vor allem »Neue griechische Theologen« aber auch gegenseitiges Nichtkennen beschuldigt.

In Behandeln dieses theoretischen und praktischen Problems bringt Križanić zahlreiche Zeugnisse der Konzilien, hl. Väter und Lehrer, die ein gemeinsames Erbe der Ost- und Westkirche bilden; aber er bemüht sich sehr diese Zeugnisse richtig zu verstehen und weist unrichtige oder sogar schlechtemeinte, nicht einmal vor Falsifikationen zurückschreckende Interpretationen der »Neuen Theologen« zurück. Viele von diesen Zeugnissen, aber auch andere, befinden sich in damaligen offiziellen Büchern der (Russischen) Orthodoxen Kirche, in denen er auf »griechische« Verleumdungen und Unkenntnis der Lehre und Praxis der Römischen Kirche weist. Ausser Argumentation *ex auctoritate* braucht Križanić auch *argumentum ad hominem*, nicht selten auch *reductio ad absurdum*; Križanić bringt sogar einige (ausserordentliche) Ereignisse als eigenartige Argumente. All dies dient für seine (katholische) Grundthese: die Taufe ist gültig, wenn sie richtig (»gesetzgemäss«) gespendet, d. h. durch dreimaliges Eintauchen oder Begiessen in Name der hl. Dreifaltigkeit ob das in der echten Kirche, in Heresie oder in Schisma sei; das ist für ihn eine Gelegenheit etwas ausführlicher über den Sinn der Taufe selbst (die Firmung einbezogen) zu sagen und die »griechische« Vorwürfe abzulehnen.